

II YAZI

İstər təbiətin, istərsə də insanın yaratdıqları olsun - Zaman külə, ya da daşa döndərir. Amma Zamanın Tarixə çevrildiyi sivilizasiya həyatında Əbədiyyətin gələcəyə gerek olan dərin izlərini yaşatmaq mümkündür. Bunu da yaşada bilməyəndə, bəşəriyyətin sivilizasiya həyatının faktı kimi yalnız Tarixin Xarabalıqları qalır yer üzündə. Bu Tarixin ağırları Yeni Çağın insanına özünü danışıq:

*Düşüb qalıb kül gül üstdə,
gömlübdü diş dən üstdə,
daş qalanıb, ot göyərüb,
kol-kos qalıb dünən üstdə...
Yer altında neçə hökmün
hoqqaları, hikkələri...*

Böyük tarixi sirrini yüzilliklərin mamırı örtmüş gözdağı - Ölü Şəhərin - Qəbələnin faciəsi burada yüksək sənətkarlıqla qələmə alınıb. Bu monumental təsvirdə görüklərimiz təəssüf yox, hüznü nostalgiya - nisgil oyaqandı, insanı ayıq-sərvaxt olmağa çağırırdı... Şərin bu şəkildə sona yetməsi də çox ibretlidir:

*...Sözüm bu gün mat-mat baxıb
mürgü döyən qafilədi:
susub dursan, Yer özü də
sabahkı bir Qəbələdi!..*

Şair varlığın mayasındakı seheri, gizlinci açmağa can atmasıyla sənət ustalığını göstərir. Bu seherə, gizlincə min bir rəngli təbiətin təsvirində də baş vurmaq olar, hissiyyətin laylarına enməklə də. Zen filosofları bildirdilər ki, dünyanın əsl mahiyyəti örtüldür. Təfəkkür dünyanı, dil (söz) də təfəkkürü tam əhatə və ifadə etmir. Onda görün Sözlə Varlıq arasında nə böyük məsafə, uçurum var!.. Amma insanın dünyadəkini - həm elmlə, həm bədii sənətlə - yolu ayrı yerdən yox, mütləq bu məsafədən, bu uçurumdan keçir. Demək, varlığın mahiyyətini "cilovlayan" qoçaq və sərrast sözlə, o mahiyyəti açıqlayan ağıl şamı ilə o zülmət uçurumundan adlamaq olar. Buna qadir olmağın tutarsız sözlə, kəmənsiz məntiqlə o uçurumun dibinə - boşluğa yuvarlanmaq olar...

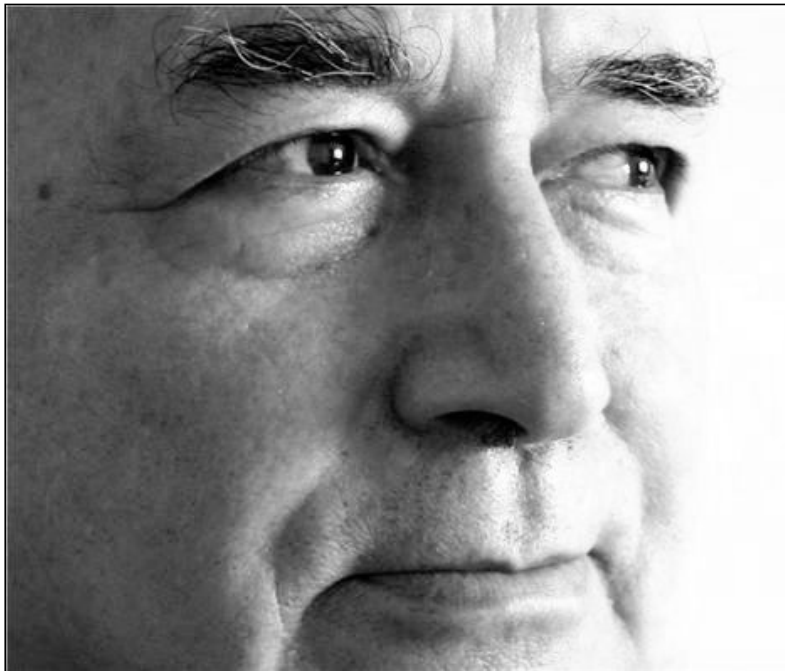
Ömrümüzün hər ilində payız içindən keçirik. Payız hansı duyğularıyla xatirimizə köçür? Şairin təsvir etdiyi payız dərin psixoloji zənginliyə malik ovqatıyla göz önünə gəlir. Şərdən bircə misranı belə ayıraraq nümünə gətirmək olmur. Çünki burada hər misra payızla ləbələb dolğun yaşantının bir məqamıdır, bütövlükdə də duyğu külçəsidir, tam bir dünyaduyumunun bəliqidir... Burada yada tənqidin özündən icad etdiyi "intellektual şəhər" və onun ətrafındakı mübahisələr düşür... Bu mübahisələri bizim öz ədəbi təcrübəmiz doğurmamışdı, bu mübahisələrin kökü kənardan gəlmişdi, ona görə tezəcə aradan çıxıb getdi... Bizdə indi bu anlayışı doğruldan heç bir ciddi şəhər yolu gözə dəymir.

Ələkbər Salahzadənin, dolayısı ilə də olsa, az-çox şəkildə belə bir istiqamətə şamil edilən ilk yaradıcılığı da belə bir çərçivəyə sığmırdı, sonra isə büsbütün ona yad oldu. Çünki bu çərçivədə, aydın məsələdir ki, hər hansı bir canlı sənət daşılır və mahiyyət etibarilə nəzəri iddia-

Dağ köklərinə söykəc

nin qurbanı olur. Amma "intellektual şəhər" əvəzinə poeziyada tarix boyu tərəqqiyə yol açan, qol-qanad verən güclü bir istiqamət olub: meditasiya hikməti ilə dolu şəhər yaradıcılığı yolu. Burada artıq "intellektual şəhər" in görə bilmədiyi çox zəngin cəhətlər var. Və bu yaradıcılıq yolu nəinki Şərq klassikasında, bilindi ki, dünyaya şərinə ən aparıcı yoldur, qələm çalanın şairliyini, yəni söz tacirliyini, şəhər sənətinə öz duyğusunu gətirdiyini, yoxsa epiqoncu olduğunu sübut edən yoldur...

*Böyüklük
dünyanı görə bilməkdə:
yerini bilmək,
yolunu bilməkdə.
Dünyanı uzaqlardan, dərinlərdən,
gələcəkdən-gedəcəkdən görməkdə.
Gedən yazı bir hənirdən,
ölən qışı bir ləçəkdən görməkdə.
Bir yarpaqdan dünyaya girməkdə...
...Hər işini bir ömürdə yetirmək,
bir baxmaqla dünyanı götürməkdə...
Bu - dilimizin ən adi sözlərilə yaradılmış
Böyüklük monumentidir. Yaradılışın*

Rahid Ulusel
Fəlsəfə elmləri doktoru,
professor

böyük-böyük ümmanlara can atan irmaq kimi!.. Torpaqdan ayrıldıqca insan öz doğma Vətəninə əcnəbiləşir, duyğusuzlaşır, codlaşır və nəhayət, tamam mənəviyyətsizləşir: beton, lift içində sıxılan, çoxmərtəbəli, təyyarə içində ayağı yerdən üzülən göylər iddialı insanın aqibətini şair qabaqcadan duyur; -insanın "...vay onda ki, çörəyi də göyə baxa, göyə çəkile!" Amma hələ bu yadlaşmanın müəyyən əlamətlərini bildiren tapıntılarla da kifayətlənmək olmaz. Çünki bu - təkəcə ayağı yerdən üzümə deyil, əzəli duyğu olan - təbiət dünyasına sevgidən məhrum olmağıdır ki, bütün müasir epoxanın bəlkə də ən böyük faciəsinin - kökdən ayrılmanın - mənəvi puçlaşmanın səbəblərini (başlıca səbəbsə - əsrin praqmatik insanının maddi dünya nemətləriylə qapanıb cırlaşması, kütləvi idealsızlaşması) sənət daha dərindən üzə çıxarmalıdır. Burada obyektiv elmi analizdən çox, sənətin təsir gücü - söz məlhəmi kara gəlir...

Bu gün dünya şərinin sosial nüvəsini İnsan və Təbiət dünyasını müdafiə duyğusu təşkil edir. Fikri həyəcana, təlatümə gətirən çaxnaşmalı gerçəklikdə, vurnuxma içindədir indi insanlıq. Bu təlaşlı dövrün mürəkkəbliyini, ziddiyyətlərini səbəblərini anlamaq üçün poeziya bütün zəkası ilə tarıma çəkilib. Əsrin özü qəddər gərgin poetik üslub, dünya disharmoniyasının sarsıntıları, yaşayandan gərili poetik şüur əmələ gəlib... İnsan oğlu tarix boyu ilahi sığınacaq kimi baxdığı, havasından, günəşindən, yağışından bərəkət umduğu göyü ayaq altına alıb. Göy qutsallığı tapmaq olmaqdadır texnosivilliyə çağında!

*...Səmada lağım atır,
yarğan şırım açır səsi!
Raket, peyk, təyyarə
çapır sürət atında.*

Yer üstə göyə bax bir
- qalıb ayaq altında!

Şair düşünür, düşündürür ki, nə üçün insan oğlu getdikcə öz istinadından, dayaq nöqtəsindən məhrum olur, dünyası qarışır, səksəkəli hal alır. Bu istinad-gahsızlığın doğurduğu faciəvi halətlər müasir poeziyamızın ən dolğun lirik əsərlərindən sayılmalıdır "Səksəkəli dünya" şərinə qısa, kəskin söz sayrıları, şairin üslubuna xas olan təkrir qatları ilə açılır... Bu boyda dünyada insanın elə bir yeri qalmayıb ki, - bura mənim toxunulmaz sığınacağımdır - desin, özünü orada təhlükəsiz bilsin, çünki "...hər yerdən hədəfdi, hər yanda üzəddi adam!.."

...Doğrusu, bəlkə də bizim dövrəcən heç bir vaxt insan həyatı ilə bu qədər saxtakarcasına oynanılmayıb, şəhər indiyəcən heç vaxt bu qədər aşkarca mələk donunda görünməyib, odlu silahla yanaşı, "mərhəmətli" siyaset, tumarlı diplomatiya, qıflı söz, zəhərli xeyirxahlıq silahı ilə yaraqlanmayıb, humanizm və demokratiyanın özü İmperiyaçılıq əlində altdan altdan işini gören güclü vasitəyə çevrilməyib, rahat yaşamaq istəyən bəşəriyyətin başı çox böyük hiyləgərliklə ümumdünya miqyaslı qalmaqla qarışdırılmayıb, absurda bükülməyib... Dərin təfəkkürlü poeziya sərəmsə başların divanə hərisliyində bu qalmaqlığın zatını görür: "...Bu başlar baş qaldırıb küremizə bə-

şağrısı bağışlar..." Bu sərəmsə baş yiyələrinin gödəm-kapital doymazlığını qrotəkslə açmaqdan ötrü əsl sənət üçün bircə misra da bəsdir: "Dağ var, sümürüb qurtarıb..." Eşer Sabirin kasıbı bayram günü acından barmağının kirini (!) sorurdusa, əsrin yeyimcil sürüsünü dağlar belə doydurmuş!.. Əslində isə belə doymusuzluq yox, sakit, qalmaqlıq həyat tarix boyu normal insan yaşayışının ölçüsü olub, ruhun ləngərini saxlayıb. Şairin bircə müdrik fikri bu vurnuxmaların əbəsləndiyini sübut etməyə kifayət edər; Yer üzündə yaşayanların sayı artıqca, "yekələr" nahaq yere yerlərinin dar olacağından əndişələnirlər:

*...Dünyaya gələndə dünya əl tutar,
dünyaya gələndən olmayın bezar.
Hamiya yer çatar;
doğulana beşik,
ölənə məzar...*

Dünya və Azərbaycan poeziyasının klassiki İmadəddin Nəsimi bircə "atamın babasıyım" ifadəsiylə nəsil dövrünün əbədliliyi - yaradıcı-ilahi insanın ruhi ölməzliyi kimi misilsiz bir ideyanı irəli sürürdü. Böyük ustadın varisi olan şair isə xırda, cılız adamın tiranlığı iddiasındakı paradoksu açmaq üçün gözlənilməz, amma dəqiq bir ifadəni şəhər gətirir: "zalım tiffil" (!) Adətən, niyyətini gizli ironiya ilə üzə çıxaran şair yazır:

Şeytəntək şöhrət onu
işlədir quldan betər...

Dilimizdə "şöhrət qulu" ifadəsi var. Amma şair naqis "personajının" yaşayış tərzi, "amalı" göstərmək üçün belə "süjetə" müraciət edir: artıq biz bu əcaib məxləqün çiyinə minmiş şeytan-şöhrətini onu bu dünya malına aldada-aldada necə dəre-təpəyə çapdığını təsəvvür edirik... Bədəməlli ikiüzlünün xislətini açmaq üçün də şair dəqiq cizgilər tapmışdır: "Bir əl üstə ağıq bir daş, // bir ayaq altında toz olur..." Millətin ağı günə çıxmasına, inkişafa, tərəqqiyə yetməsinə əngəl törədən də "Aşıqsayağı" taziyanəsinin zərbini alırlar: "Sələri boğmur dəre, // köpürəndə dönür küre. // Bir Kür suyu keçən yere // barmağı dürtmək nə üçün?"

Vətənin varlığını sinirlərlə yaşayan, Vətənin ruhunu misralarında yaşadan Ələkbər Salahzadə şəhəri güclü tarix duyğusuyla hərəkət edir. Sözünü Əbədiyyətə doğru rişələndirir, böyüdü... Onun Sözündəki qüvvət və təpər, ideya monumentallığı, enerji ilə dolu emosionallıq və poetizm, bax, bu tükənməz qaynaqdadır: - dağ köklərinə söykəc olmasından!

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.